

חוברת לימוד והגות

וישב

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "וישב: יוסף ואחיו": מדוע ההיסטוריה מתחילה באחוזה ולא באהבה, באיזו מדרגה של הנפש אנו חולמים, ומה נאלץ יוסף לעבור כדי להבין את חלומותיו שלו. ועד תשובתו של הרב: שנים עשר בני יעקב — הם כל אחד מאיתנו.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת וישב

01	נעלה מן האהבה: האחוה
02	חלומי של ה' על האדם
03	באיזה גובה חולמים?
04	אהבה ואחוה, שלום ורעות
05	הסולם והעדר
06	אחד משישים לנבואה
07	האלומות, ואחר כך הכוכבים
08	בעל החלומות
09	שלוש מתנות למצרים
10	מי שקורא את חלומות האחרים
11	מושל, לעולם לא מלך
12	השנים עשר שבכל אחד מאיתנו

הצגה

תולדות האנושות נפתחות באחים אויבים: קין והבל, יצחק וישמעאל, יעקב ועשו. אצל יוסף ואחיו, אומר הרב, מגיעה היריבות הזאת לשיאה. והנה הכול בסיפור הזה מושגת על האחוה — ולא, באופן פרדוקסלי, על האהבה.

השאלה

מדוע האחוה מוצבת גבוה מן האהבה — ומדוע שום היסטוריה אינה יכולה להתחיל לפניה?

התשובה

"וְרֵאָךְ וְשִׂמְחָה בְּלִבּוֹ" (שמות ד, יד); "מִי יִתֵּןךָ כָּאָח לִי" (שיר השירים ח, א).

באהבה יש בכל זאת הנאה הדדית: כל אחד מוצא בה משהו לעצמו. באחוה לא: אני מבטל את עצמי כליל לטובת הנאתו של האחר, למען הצלחתו, למען הגשמתו. לכן, כל עוד האחוה הזאת לא הוגשמה, תולדות האנושות אינן יכולות להתחיל. מושג החירות עצמו נשאר כמו שבוי, והכול נותר תלוי בתועלת שמפיקים מכל מצב.

וההוכחה ניתנת ביציאת מצרים. מעבר להקדמת אפרים למנשה, מה שהניע את ההיסטוריה הזאת הוא שאהרן מבטל את עצמו מפני משה אחיו: וראך ושמח בלבו. אח השמח בהצלחתו של האחר, ואפילו בהנהגתו — אז יכולה ההיסטוריה להתחיל על יסודות בריאים, ועם ישראל יכול להיוולד.

שיר השירים מנסח זאת כמשאלה: מי יתןך כאח לך? זו, אומר הרב, הדרגה העליונה של האהבה.

מסקנת הרב

כל עוד האחוה לא הושגה, שום דבר עוד אינו יכול להיעשות.

לקח לשולחן

קל יותר לאהוב את קרובינו מלשמוח בהצלחתם. באיזו הצלחה במשפחה שמחנו בלב שלם — ובאיזו לא? מי מאיתנו עדיין מחכה שנשמח בשבילך?

הצגה

לפני שהוא מגיע לחלומות יוסף, מניח הרב עיקרון: הגשמתו של האדם היא עצמה חלום של ה'. אבל החלום הזה נתקל במה שהוא מכנה "עשבי הבר" של החיים.

השאלה

כיצד עוברים מן האחר כיריב אל האחר כ"שליח של החיים"?

התשובה

הרב: "הגשמתו של האדם היא חלום של ה'."

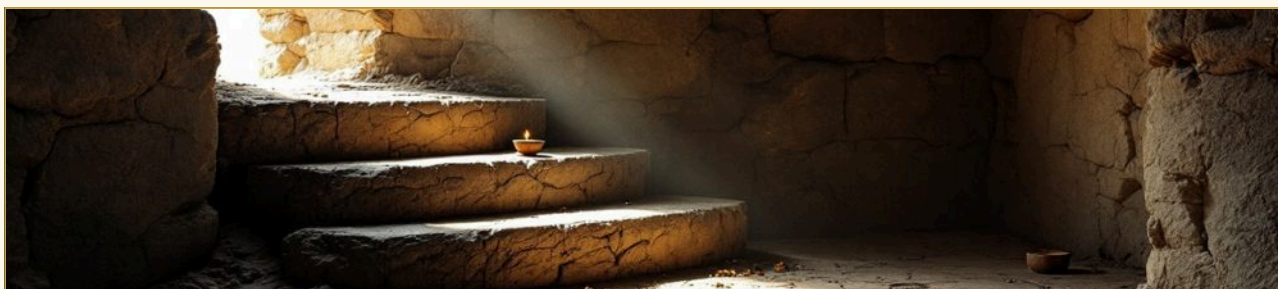
אם האדם אינו נענה לייעודו, עולם הבריאה כולו מאבד את משמעותו. והנה החיים האלה מותקפים בעשבי בר רבים: תאוות, יריבויות, רוח של תחרות. בגללם רואה האדם באחר יריב, כלי, מכשיר. וגם כשהוא רואה בו שווה, הוא נשאר אדיש במידה מסוימת לגורלו, לייעודו.

יש דרגה גבוהה יותר: לראות באחר שליח של החיים, מעורר נשמתך, ממש מפעל הבריאה שלך. אבל מגיעים אליה רק אחרי עבודה עצמית עמוקה מאוד.

זה אינו קל, מודה הרב. אנו יודעים אילו בעיות יש בתוך משפחה אחת — קל וחומר כשהאמהות שונות, כשהסביבה שונה, כשהתרבות שונה.

לקח לשולחן

סביב השולחן הזה, מי הוא בשבילי יריב, מי כלי, ומי אינו מעניין אותי כלל? ועל מי אוכל לומר: הוא שליח של חיי?

הצגה

לדעת הרב, אין חולמים בדרך אחת. לנפש כמה מדרגות — נפש, רוח, נשמה, חיה — ולכל אחת חלומותיה. אלא שצריך לדעת מאיזו קומה שבתוכנו בא החלום שלנו.

השאלה

האם כל החלומות שווים, ומה מבדיל את האדם משאר הבריאה?

התשובה

מדרגות הנפש: נפש, רוח, נשמה, חיה.

המציאות נובעת מארבעה יסודות, וכנגדם מרכיבי חייו של האדם. הנפש היא היצור במבנהו הבסיסי, היציר. הרוח — האדם בתכונותיו. הנשמה — שכלו. והחיה — מה שמעבר לשכל: הדמיון, האינטואיציה, השאיפה העמוקה, הרצון לאחד את הדברים במקום להניחם מפורדים ומפוזרים.

יש אפוא חלום ברובד התאוות שלי, חלום ברובד ההשראה, חלום ברובד הרוחניות שלי, וחלום שהוא רצון להתעלות מעל עצמי.

וייחודו של האדם הוא שהתנועה הזאת הולכת תמיד מלמטה למעלה. כל שאר הבריאה מושפעת מלמעלה: היא מקבלת את כוחותיה מן הבורא ואינה יכולה לעשות בהם דבר אחר. האדם, לעומתה, יכול לעשות ממה שהוא מקבל משהו אחר.

מסקנת הרב

האדם, המוגבל במה שהוא, יש בכוחו בכל זאת לשנות את גורלו.

לקח לשולחן

על מה חלמנו השבוע: על תאוות, על השראה, על התעלות מעל עצמנו? שכל אחד יספר חלום, ויאמר באיזו קומה שבתוכו הוא ממקם אותו.

הצגה

מתחת לחופה מברכים את החתן והכלה בארבע מילים: אהבה ואחוה, שלום ורעות. הרב קורא בהן דרך שיש לעבור בה, ולא רשימה גרידא.

השאלה

מדוע ברכת החתן והכלה אינה נעצרת באהבה, ולאן היא מובילה?

התשובה

"אֶהְבָּה וְאֶחְוֶה וְשָׁלוֹם וְרֵעוּת" — מברכות הנישואין.

תחילה האהבה. אחריה האחוה: באחוה איני מבקש לנצל איש. אחריה השלום, המחייב כמובן ויתורים ופשרות.

אבל המטרה היא הרעות: שנהיה רעים למפעל אחד, למלאכה אחת. ואז אין זה משנה היכן עומד כל אחד, שהרי שניהם הכרחיים לפעולת חיינו, עולמנו.

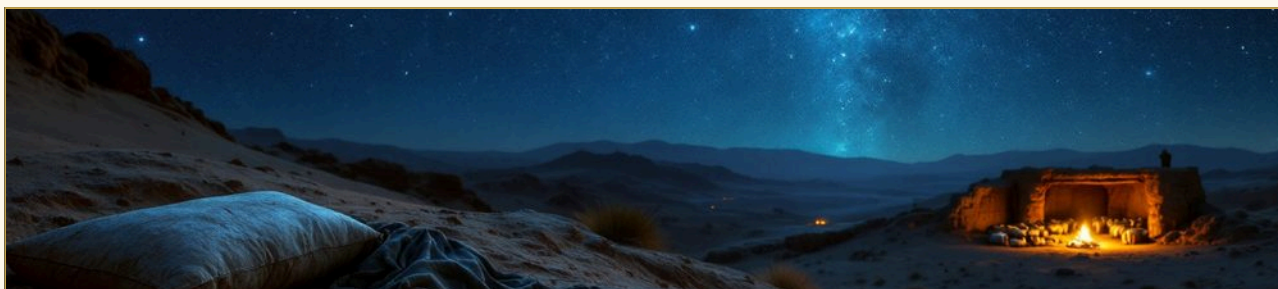
ההקדמה הזאת, אומר הרב, נחוצה כדי להבין את מבחניה של משפחת יוסף: אחוה שבתחילה קורעת משפחה, ובסוף מעניקה ממד חדש לתולדות האבות — לא עוד ברובד הבנים, אלא ברובד האחים. כאילו להיות אח הוא מדרגה נעלה יותר מלהיות בן.

מסקנת הרב

המטרה היא שנהיה רעים למפעל אחד, למלאכה אחת.

לקח לשולחן

בזוגיות שלנו, במשפחתנו, מהו "המפעל המשותף" שאנו רעים בו? והאם יש אצלנו משהו הסבור שמקומו חסר חשיבות?

הצגה

יוסף חולם כפי שחלם אביו — אבל לא אותו חלום. הרב מזכיר אז את חלומות יעקב: תחילה הסולם; ואחר כך, בבית לבן, חלום שאין בו עוד אלא הצאן.

השאלה

מה טעם לעלות, אם רק כדי לרדת?

התשובה

"וְהָיָה סֶלֶם מַצֵּב אֶרֶצָה וְדָאֲשׁוּ מִגִּיעַ הַשְּׁמַיְמָה וְהָיָה מִלְאָכֵי אֱלֹקִים עֲלֵימָם וַיֵּרְדּוּ בָּו" (בראשית כח, יב).

חלומי של יעקב היה הסולם, והוא עצמו היה מעורב בו: אדם צריך ללמוד, בשאיפותיו, לעלות ולרדת. בכל עלייה איני אלא משרת את מי שנשארים למטה. לכן עליי ללמוד גם לרדת, כדי לחלוק עמם את מה שהצלחתי להשיג.

הסולם הזה, אומר הרב, הוא סולם ערכים, ויעקב עצמו הוא הסולם. אבל יהיה לו חלום אחר: בבית לבן חולמים רק על הצאן, כלומר על הדרך להרבות עוד ועוד את מה שיש. שני חלומות של אדם אחד: האחד כדי להתעלות ולרדת לחלוק, האחר כדי לצבור.

מסקנת הרב

בכל שאיפה איני אלא משרת את מי שנשארים למטה.

לקח לשולחן

באיזה "סולם" טיפסנו — לימודים, מקצוע, ידע? מה הורדנו ממנו בשביל מי שנשארו למטה? והאם חלומות השבוע שלנו היו חלומות של סולם, או חלומות של עדר?

הצגה

חלומות יוסף אינם, לדעת הרב, דמיונות של נער. אבל מהו חלום? השתקפות של דאגותינו, הבל — או מסר? חכמינו נתנו לו שיעור מפתיע: אחד משישים.

השאלה

האם החלום הוא רק השתקפות של מה שמעסיק אותנו, או שהוא יכול לשאת מסר מלמעלה?

התשובה

"בַּחֲלוֹם חֲזִיוֹן לַיְלָה בְּנֶפֶל תִּרְדָּמָה עַל אַנְשִׁים... אִזּוּ יִגְלֶה אֲזַן אַנְשִׁים... לְהַסִּיר אֶת מַעֲשֵׂה וְגִוָּה מִקֶּבֶר יָכֶסֶה" (איוב לג, טו-יז); וחכמינו: "חֲלוֹם אֶחָד מִשְׁשִׁים לְנִבְאוֹהָ" (ברכות נו, ב).

חכמינו אמרו שהחלום חוזר תמיד אל הבעיות שבהן אנו נאבקים במשך היום, והשזורות בתאוותינו, ברצונותינו, בדאגותינו. יש גם חלומות שהם הבל, שאינם בהישג ידנו: מתערכים בהם דברים בטלים, מעין פסולת.

אבל יש בחלום משהו שעולה על תודעתו. אין הוא רק תוצר של מה שמעסיק אותי: הוא הארה. איוב אומר זאת: ה' מדבר בחלומות, בחזיונות לילה, בנפול תרדמה על אנשים; הוא מוסר להם את דברו, מבקש להסיר את האדם ממעשהו, להרחיק ממנו את הגאווה ולשמור על נפשו.

ומדוע בלילה? משום שהעולם מדבר אלינו, אבל כדי להקשיב לו היה עלינו להשתיק את כל הרעש שאנו מקיימים סביבנו. כשהגוף נח, הנפש יכולה לפעמים לקלוט מסרים העולים על תפיסתה המיידית.

מסקנת הרב

יש בחלום קרן אור אלוהית, אבל היא גם מכוסה בקליפה.

לקח לשולחן

מה בימינו עושה רעש כה רב עד שאיננו שומעים עוד דבר? ומתי בפעם האחרונה הבנו משהו חשוב בתוך השקט?

הצגה

יוסף אינו מסתיר את חלומותיו. תחילה אלומות בשדה, ואחר כך השמש, הירח ואחד עשר כוכבים. האחים שונאים אותו עוד יותר; האב גוער בו, ואחר כך "שָׁמַר אֶת הַדָּבָר".

השאלה

מה, כבר מן החלום הראשון, הופך את יוסף לבלתי נסבל בעיני אחיו?

התשובה

"וְהָיָה קֶמֶחַ אֶלְמָתִי וְגַם נֹצֵבָה וְהָיָה תַּסְכִּינָה אֶלְמָתִיכֶם וְהִשְׁתַּחֲוִין לְאֶלְמָתִי" (בראשית לו, ז); "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר" (בראשית לו, יא).

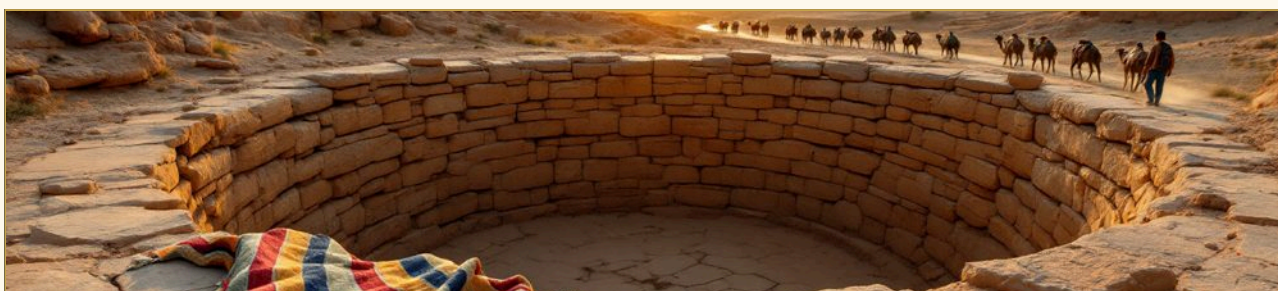
החלום הראשון הוא חומרי. יוסף נמצא עם אחיו, הוא חלק מהם, הם עובדים בשדה; והנה אלומתו קמה מאליה, והאחרות נאלצות להשתחוות להצלחתו. יוסף אומר לאחיו: הבחירה של אבי בי אינה סתמית ואינה לשווא, היא מבוססת על עתיד, על הצלחה שמצפה לי. אתם תיהנו ממנה בדרך זו או אחרת — אבל בתנאי שתסכימו להיכנע, להכיר בסמכותי. מי היה מקבל חלום כזה?

השני הולך רחוק יותר, ויוסף מגלה אותו אפילו לפני אביו: השמש והירח, האב והאם, ואחד עשר הכוכבים, האחים, משתחוים לו. הוא מציב את עצמו מעל הכול, כשליח. אין אלה עוד האחים בלבד: הבית כולו צריך להשתחוות.

יעקב אינו אומר לבנו דבר נוסף. אולי הוא ממתין להודמנות אחרת להוכיח אותו.

לקח לשולחן

לבשר על הצלחה למי שלא יזכו בה, פירושו לפעמים להציב תנאי בלי לומר אותו. האם סיפרנו פעם על הצלחה בדרך שתבעה מן האחרים להשתחוות? כיצד יכולנו לומר זאת אחרת?

הצגה

יעקב שולח את יוסף לדרוש בשלום אחיו, הרועים את הצאן הרחק מן הבית. הם רואים אותו מרחוק: "הֲנֵה בָּעַל הַחֲלֻמוֹת הֵלֵךְ בָּא". הם מדברים על הריגתו, ולבסוף מוכרים אותו.

השאלה

מה באמת רצו האחים: להיפטר מיוסף, או להיפטר מחלומותיו?

התשובה

"לֵךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אֶחָיִךְ" (בראשית לו, יד); "הֲנֵה בָּעַל הַחֲלֻמוֹת הֵלֵךְ בָּא... וְנִרְאָה מֶה יְהִי חֲלֻמֹּתָיו" (בראשית לו, יט-כ).

יעקב מנצל את ההזדמנות ואומר ליוסף: לך ראה היכן אחיך, לך דרוש בשלום. עליך ללמוד לשרת אותם. אבל בעיני אחיו הוא בעל החלומות, מי שרואה את עצמו באמת כארון המשפחה.

קין הרג את אחיו, השתיק אותו. כאן האחים אינם רוצים רק להיפטר ממנו: הם רוצים להוכיח שהוא יהיה העבד, ושלא הם יהיו אלה שישרתו.

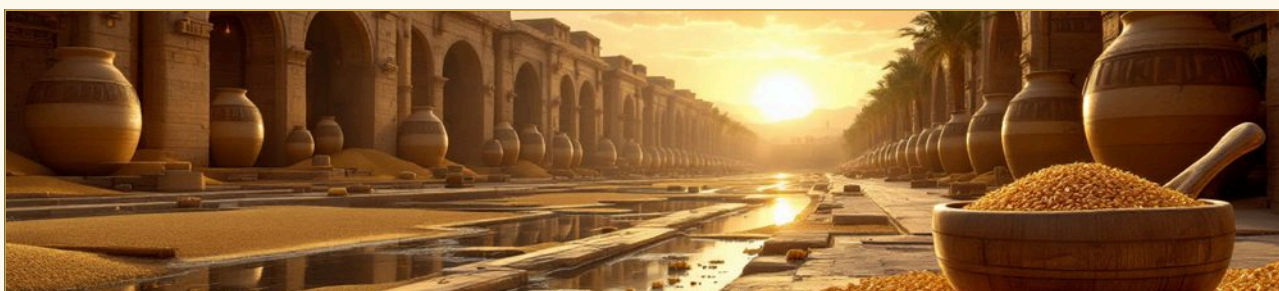
וכך ילמד יוסף על בשרו, בייסורים, בטרם יגיע לתואר המנהיג ויראה את חלומותיו מתגשמים. הוא יהיה העבד, הוא יושלך לבית הסוהר של פרעה. ובכל זאת, מה שיקרה אחר כך ייתן משמעות לחלומות האלה.

מסקנת הרב

במקום להרוג אותו, העדיפו להראות לו שחלומותיו אינם שווים דבר.

לקח לשולחן

אפשר לעולם לא להכות אדם, ובכל זאת לרמוס את חלמו. לאיזה חלום של אדם קרוב לעגנו? ואיזה חלום אצלנו נאלץ לעבור מבחנים לפני שהתייחסו אליו ברצינות?

הצגה

עבד, אסיר, ואחר כך משנה למלך: יוסף משאיר למצרים מורשת שהרב מסכם בשלוש נקודות. פרעה עצמו מכיר בו כ"אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בו".

השאלה

מה יכול גולה להעניק, לדורות, לאומה שבתוכה הוא חי?

התשובה

"הַנִּמְצָא כֹה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בו" (בראשית מא, לח).

יוסף נתן למצרים שלושה דברים. תחילה, האמונה באלוהים: פרעה עצמו שואל אם יש אדם שרוח אלוהים בו, ובכך מכיר בקיומו של בורא עולם. אחר כך, הפתרון: יוסף הוא פותר חלומות — הוא, אומר הרב, הפרויד של התקופה. ולבסוף, סדר: הוא מלאים את כל הקרקעות ומעמיד אותן תחת שליטת פרעה, שיטה שבה נכסי החברה מחולקים בשוויון.

אמונה בבורא, דרך לפרש את המאורעות, סדר כלכלי. שהרי כל מה שאנו חווים הוא במידה מסוימת בבחינת דימוי, משל. היה עלינו לצאת מן המראית שבה אנו מתעטפים, כדי לראות מהי מהותם האמיתית של הדברים, מהי שפתם האמיתית.

מסקנת הרב

הדברים מדברים אלינו, העולם מדבר אלינו.

לקח לשולחן

אילו הייתה משפחתנו צריכה להשאיר שלושה דברים לעיר שבה אנו חיים, מה היו אלה? והאם אנו יודעים לקרוא את מה שמאורעות השנה ביקשו לומר לנו?

הצגה

יוסף פותר את חלום שר המשקים, את חלום שר האופים, ואחר כך את חלומות פרעה. אבל את חלומותיו שלו אינו פותר לעצמו. יידרשו לו שנים כדי להבין מה ביקשו לומר.

השאלה

מדוע יוסף, המיומן כל כך בפתרון חלומות האחרים, אינו מבין את חלומותיו שלו?

התשובה

"הָלוֹא לְאֱלֹקִים פְּתָרָנִים" (בראשית מ, ח); "כִּי לְמַחֲיָה שְׁלַחְנִי אֱלֹקִים לְפָנֶיכֶם" (בראשית מה, ה).

לא היו אלה חלומות של נער, ולא חלומות של אדם חסר מודעות שחלם על שלטון: היה בחלומות האלה תוכן. אבל יוסף היה צריך להפנים את מה שיאמר הוא עצמו לימים: ה' הוא פותר החלומות, הוא הפותר אותם.

שהרי הכול תלוי באופן שבו פותרים את החלום. אם מצמצמים אותו לביטוי המינימלי, הוא רע. אם מכוונים אותו כך שביא אותו לפעול למען האחר, הוא יכול להיעשות מעין התגלות.

יוסף יודה בכך לפני אחיו: אם ה' בירך את אלומתי והציבני בדרך ההצלחה, הרי זה כדי לשרת אתכם טוב יותר, כדי להחיות אתכם. זו תכליתו של חלום יוסף. לצערנו, הוא מגיע למסקנה הזאת רק אחרי מבחנים קשים.

מסקנת הרב

החלום — הכול תלוי באופן שבו פותרים אותו.

לקח לשולחן

קל יותר להבין את חייהם של אחרים מאשר את חיינו. איזה "חלום" בחיינו הבנו רק זמן רב אחר כך? ולמי מאפשרת הצלחתנו של היום לחיות?

הצגה

אפילו בהגיעו לפסגת מצרים, יוסף יהיה רק המשנה לפרעה. יעקב יברך אותו כ"נזיר אֶחָיו", המובדל מאחיו. אבל המלכות תעבור ליהודה.

השאלה

מדוע הצדיק שבאחים אינו מיועד להיות מלך?

התשובה

"תִּהְיֶינָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֵד נֹזֵיר אֶחָיו" (בראשית מט, כו).

ליוסף יהיה תפקיד המושל, זה שכופים אותו על העם; לעולם לא יהיה לו תפקיד המלך. הוא נזיר אחיו, המובדל מאחיו. ודווקא זה מרחיק אותו מן המלכות. שהרי צדיק גמור אי אפשר להעמיד בראש עם. אם אין לו על מה להתחרט, אם אין בו חרטה, אם לא עבר חוויה קשה שממנה למד לחזור בתשובה מעצמו — אין הוא דוגמה לעם.

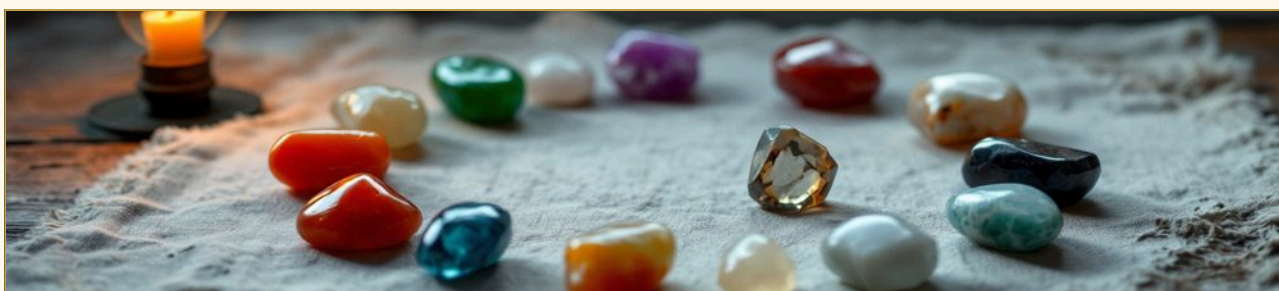
זה מה שייעד את יהודה למלכות, ואילו יוסף יישאר במדרגת קדושת הנזירות.

מסקנת הרב

העם צריך לראות את עצמו כגובה העיניים עם מנהיגו.

לקח לשולחן

האם אנו מעדיפים שיוביל אותנו מי שאינו טועה לעולם, או מי שידע להודות בטעותיו? ובמשפחתנו, מי מעז לומר: טעיתי?

הצגה

בסוף השיעור תמה אחד המשתתפים: יוסף נראה סביל, הוא משלים עם גורלו, וכשהוא מבקש סוף סוף משר המשקים לזכור אותו, הוא נענש על כך. כיצד אפשר לעשות ממנו דמות מופת? הרב משיב בהעתקת השאלה למקום אחר.

השאלה

האם בני יעקב הם דמויות שיש לשפוט מבחון, או פנים של חיינו שלנו?

התשובה

הרב: "שנים עשר בני יעקב — הם כל אחד מאיתנו."

ברגעים מסוימים אנו יוסף; באחרים בנימין; באחרים יהודה. יש רגעים בחיינו המזהים אותנו עם אחד מבני יעקב יותר מאשר עם אחר. חיינו נפרשים בשנים עשר הממדים האלה, עד מאה ועשרים שנה, וכל עשור מעביר אותנו בחלק מגורלו של אחד מהם, חלק מגורלו של עם ישראל.

אם אנו מודעים לכך, חלומות יוסף אינם זרים לטבענו. אנו נושאים בתוצאותיהם, ואנו מפיקים מהם לקח. התורה נותנת לנו את דוגמת יוסף כדי להזהיר אותנו: שימו לב, אתם עוברים עכשיו את המבחן הזה; צפו לתוצאות כאלה אם לא תתקנו את דרככם.

גם במשפחות יש אחים שמילאו את תפקיד יוסף, ואחרים את תפקיד יהודה.

מסקנת הרב

אל תציגו את השאלה כיסוד נפרד מן השלם, אלא בתוך השלם.

לקח לשולחן

לאיזה מבני יעקב אנו דומים בתקופה זו של חיינו? שכל אחד יאמר, ויאמר גם מי היה לפני עשר שנים.